

جزوه علوم و فنون دهم

گروه آموزشی مشاوره‌ای نوتروفیل

نوتروفیل، حامی عدالت آموزشی

علوم و فنون ادبی - پایه دهم

فصل اول

درس اول: مبانی تحلیل متن

متن در واقع چیزی است که ذهن را به پویایی درمی‌آورد و صرفاً شامل نوشته‌های روی کاغذ نیست. هر چیزی که می‌شنویم، می‌بینیم و لمس می‌کنیم می‌تواند متن باشد که به آن‌ها متن شنیداری دیداری پویایی و... می‌گوییم. (مثلاً کتاب که یک متن دیداریه اما آگه بخونیمش همیشه شنیداری یا خوانداری!) در اینجا منظور ما از متن آثار ادب فارسی هست که به دو بخش **۱** شعر **۲** نثر تقسیم می‌شود. برای شناختن بهتر متن‌ها نیاز داریم به معیار که آسان‌ترین این معیارها گذراندن متن از سه دیدگاه زبان، یعنی:

۱ زبانی **۲** ادبی و **۳** فکری است.

در بررسی و تحلیل متن ۵ نکته مهم وجود دارد:

۱- خوانش:

نخستین گام مؤثر در رویایی با متن خواندن دقیق آن است. در ابتدا باید یک نگاه کلی به شعر داشته باشیم تا لحن و آهنگ شعر را کشف کنیم. بعد از شناسایی لحن، خواندن با حال و هوای اثر اتفاق می‌افتد. این نگاه کلی باعث می‌شود تا درک ارتباط طولی و فهم محتوای موردنظر شاعر رعایت شود.

۲- شناسایی و استخراج نکات زبانی:

بعد از خواندن دقیق شعر نکات مهم زبانی را باید بررسی کنیم. مقصود از قلمرو زبانی بررسی واژگان و نکات دستوری هست: برای مثال: وجود واژگان کهن/ واژگان غیرفارسی/ شبکه‌های معنایی (مثال: دفتر خودکار مداد)/ ترکیب‌سازی/ دستوره‌های تاریخی و کهن/ بررسی زبان شعر که ساده است یا پیچیده/ ساختمان کلمات/ روابط معنایی کلمات مثل تضاد/ بلندی یا کوتاهی جملات و...

۳- شناسایی و استخراج نکات ادبی

در این مرحله به عواملی که به زیبایی شعر افزوده‌اند می‌پردازیم و عناصر زیبایی‌آفرین (آرایه‌ها) آن را بررسی می‌کنیم. برای مثال: کاربرد کنایه / شبیه / مراعات نظیر/ وزن/ قافیه و ردیف/ تضاد/ تکرار/ سجع و...

۴- شناسایی و استخراج نکات فکری:

در این قلمرو به ویژگی‌های فکری و معنایی که در متن گنجانده شده است می‌پردازیم. برای مثال روحیات، اعتقادات، نوع نگاه به جهان و آفرینش، پند و اندرز و به‌طور کلی مقصود اصلی شاعر یا نویسنده را از این دیدگاه بررسی می‌کنیم.

۵- نتیجه‌گیری و تعیین نوع

بررسی کلی متن و درون‌مایه آن هدف این بخش است. اینکه هدف نویسنده از نوشتن این متن، انتقال چه مفهومی است و در دسته کدام نوع ادبیات قرار می‌گیرد.

درس دوم: سازه‌ها عوامل تأثیرگذار در شعر فارسی

هدف شعر و موسیقی برانگیختن حال و هوای عاطفی (مثل: غم، شادی، تعجب، ناامیدی) است که شاعر سعی دارد به دیگران انتقال دهد. اساسی‌ترین عامل پیدایش شعر عاطفه است. شاعر برای انتقال این عاطفه از زبان کمک می‌گیرد و با در کنار هم چیدن کلمات، به انتقال بهتر احساس کمک می‌کند. پس از عاطفه، مهم‌ترین و مؤثرترین عامل وزن است. وزن، ادراکی است که از احساس نظم حاصل می‌شود.

بدون وزن عاطفه هم به‌خوبی اثرگذار نیست و اصولاً انتظار آدمی از شعر چیزی است که بتواند آن را زمزمه کند. علت تمایل بیشتر به شعر نیز همین است که انسان تمایل به آوازخوانی و زمزمه دارد. وزن در شعر تزیینی نیست و جزو طبیعت آن است. حتی بیشتر کتاب‌های مقدس نیز از جاذبه کلام موزون استفاده کرده‌اند. وزن امر حسی است و توسط حواس ما درک می‌شود. توجه به فضای عاطفی و آهنگ متن سبب کشف لحن می‌شود. فایده تشخیص لحن، خواندن دل‌نشین‌تر و درک آسان‌تر محتوا است.

چند مثال:

خروش آمد و نای کرنای / دم نای رویین و هندی درای

زمین آمد از سم اسپان به جوش / به ابر اندرآمد فغان و خروش

وزن و آهنگ این شعر کوبنده و کوتاه است و حماسی است.

همه چشمیم و تو نور ای صنم / چشم بد از روی تو دور ای صنم

تا به کرم خرده نگیری؛ که من / غایبم از ذوق حضور ای صنم

وزن ضربی و شاد و طرب‌انگیز دارد و حس شادی و نشاط را منتقل می‌کند.

دیو پیش‌توست پیدا، زوحذر بایدت کرد / چند نالی تو چو دیوانه ز دیو ناپدید

برگزین از کارها پاکیزگی و خوی نیک / کز همه دنیا گزین خلق دنیا این گزید

وزن این شعر آرام است و پند و اندرز را منتقل می‌کند.

درس سوم: واج آرایی و واژه آرایی

علم بدیع در ادبیات به معنای بعد زیبایی‌شناسانه شعر یا متن است که به نوع لفظی و معنایی تقسیم می‌شود.

برای ۲۰: بدیع لفظی: به‌طور کل به معنای زیبایی‌هایی هست که با لفظ به‌وجود می‌آیند مانند: واج آرایی سجع جناس بدیع معنوی: زیبایی‌هایی هست که شکل ظاهری خاصی ندارد اما از بعد معنایی و ذهنی زیبایی به‌وجود آورده است مانند: تضاد، ایهام، مراعات نظیر و پارادوکس.

تکرار زیاد یک واژه در حالت عادی زیبا نیست اما همین تکرار در زبان ادبی، بر جاذبه کشش و گوش‌نوازی سخن کمک می‌کند. این تکرار

۱ یا می‌تواند به‌صورت واژه باشد

۲ یا به‌صورت واج یا آوا

۳ یا به‌صورت عبارت یا جمله

□ واج آرایی:

کاربرد این آرایه، تکرار یک واج یا آوا در اثر است و تأثیر بسزایی در موسیقی دارد. (واج کوچک‌ترین واحد آوایی در زبان فارسی است. برای مثال واج‌های کلمه "سر": س + ر) تکرار واج‌ها به‌صورت مصوت و صامت در غنای موسیقی مؤثر است.

برای ۲۰: مصوت‌ها شامل مصوت کوتاه (یعنی -َ -ِ -ُ) و مصوت بلند (یعنی: ا ی و) می‌شوند و صامت سایر حروف (یعنی: س ش ب ل و...) را در برمی‌گیرد.

✓ مهم: واج آرایبی صامت‌ها از مصوت‌ها محسوس‌تر و قابل‌درک‌تر است. (به عبارتی در متن بیشتر خودی نشان می‌دهد!)
مثال:

همچو سرمستان به بستان پای کوب و دست زن

سرو را بین بر سماع بلبلان صبح خیز

تکرار واج: س

من از گفتن می‌مانم اما زبان گنجشکان زبان زندگی جمله‌های جاری جشن طبیعت است.

تکرار واج: ج ، ز

در عالم خیال چه گنجد خیال گل

گل آن جهانی است نگنجد در این جهان

تکرار واج: ل ، ج

درد عشق است آنکه درمانیش نیست

هر کجا دردی است درمانیش هست

تکرار واج: ش ، ر

باد خنک از جانب خوارزم وزان است

خیزید و خز آرید که هنگام خزان است

تکرار واج: خ ، ز و مصوت بلند "ا"

□ واژه آرایبی

تکرار یک واژه، عبارت یا جمله که باعث افزایش یا ایجاد موسیقی و تأثیر سخن شود آرایه واژه آرایبی یا تکرار را به وجود می‌آورد.
جنبه موسیقایی و آوای سخن در تکرار ملاک است نه شکل نوشتاری واژگان!

مثال:

پای چوبین سخت بی تمکین بود

پای استدالیان، چوبین بود

تکرار: پای و چوبین

من که یک روز مهمان توام فردا چرا؟

عمر ما راهلت امروز و فردای توییست

تکرار: امروز ، فردا

که بدعهد از پشیمانی پشیمان زود می‌گردد

گراظهار پشیمانی کند گردون مشوایمن

تکرار: پشیمان

برای ۲۰: دو کلمه با ظاهر و تلفظ یکسان اما معنای متفاوت آرایه تکرار را به وجود نمی‌آورند. (مثال: باز به معنای پرنده، باز به معنای گشوده بودن یا مشتری به معنای سیاره یا به معنای خریدار.)

فصل دوم

درس چهارم: تاریخ ادبیات پیش از اسلام و قرن‌های اولیه هجری

زبان ایرانیان قبل از اسلام و مادر زبان امروزه ما پارسی یا فارسی نامیده می‌شد. به سبب اهمیت سنت شفاهی در ایران پیش از اسلام معمولاً به کتابت در نمی‌آمد و این آثار فرهنگی سینه به سینه حفظ می‌شد تا اینکه در دوران ساسانی به نگارش درآمد. زبان‌هایی که در ایران و

مناطق هم‌جوار آن از قدیم‌ترین روزگاران متداول بوده و دارای ویژگی‌های مشترکی هستند، گروه زبان‌های ایرانی نامیده می‌شوند. این گروه از نظر تاریخی به سه دسته:

۱ فارسی باستان ۲ فارسی میانه تقسیم می‌شوند:

فارسی باستان: این زبان در دوره هخامنشیان رایج بوده است و آثاری که بر جای گذاشته شامل فرمان‌ها و نامه‌های شاهان هخامنشی است که به خط میخی نوشته شده است.

فارسی میانه: این زبان در سال‌های حدود ۳۰۰ ق.م تا حدود ۷۰۰ ق.م غالب بوده است و به دو گروه پارتی و پهلوی تقسیم می‌شود. زبان پارتی در دوره اشکانیان متداول بود و تا اوایل دوره ساسانی نیز آثاری به این زبان تألیف شده است. فارسی میانه در شمال و شمال شرقی ایران رایج بوده است.

زبان پهلوی: زبان رسمی دوره ساسانیان است و از آنجایی که به ناحیه پارس تعلق داشته است و در مرحله میانی زبان، یعنی باستان و نو قرار دارد به آن فارسی میانه می‌گویند.

آثاری که با زبان پهلوی تألیف شده است بیشتر رنگ دینی زرتشتی دارند و حتی رساله‌های کوچکی مثل "یادگار زریران" که در زمره آثار غیردینی است، رنگ دینی دارد. این آثار غالباً به سبب اهمیت سنت شفاهی به کتابت درنیامده و آثار ادبی منظوم و منثور از بین رفته است. (نکته: ولی ترجمه عربی و فارسی بعضی کتب مثل کلیله و دمنه و هزارویک‌شب باقی مانده اما دچار تغییرات فراوان شده است.) بعضی از این اشعار باقی مانده، بازمانده اشعار تعلیمی و اخلاقی هستند مثل "درخت آسوریک" و "یادگار زریران" که هر دو اصل پارتی دارند.

❑ سرگذشت فارسی نو:

پس از ورود اسلام به ایران الفبای فارسی با الفبای خط عربی (به جز بعضی صداها) در هم آمیخته می‌شود و مرحله فارسی نو آغاز می‌شود که به آن فارسی نو یا دری می‌گوییم. یکی از نتایج نفوذ اسلام رواج تدریجی خط عربی بود. می‌توان گفت دری، نخستین صورت زبان فارسی در مواجهه با زبان عرب است. فارسی دری هم‌زمان با دولت اسلامی طاهریان در منطقه شرق و شمال شرقی به وجود آمد و به تدریج غنی گشت و زبان عمومی ایران شد.

بریم سراغ بررسی قرون اولیه هجری ...

❑ سه قرن اول هجری:

در این دوره به سبب سقوط دولت ساسانی استقلال سیاسی ایران از بین می‌رود اما:

۱ همچنان فعالیت ادبی و علمی ادامه دارد و به زبان‌های فارسی، پهلوی و عربی آثار فراوان به وجود می‌آید.

۲ در آغاز قرن ۳ برپا شدن دولت نیمه مستقل طاهری و پس از آن دولت مستقل صفاری (یعقوب لیث صفاری)

۳ یعقوب لیث برای برگرداندن اقتدار ایران، تشکیل حکومت و تضعیف بغداد دست به کار شد و در دستگاه حکومت او زبان دری زبان رسمی اعلام شد.

۴ پس از صفاریان دولت‌های سامانی، آل بویه و حکومت‌های کوچک دیگر زبان فارسی را رشد دادند.

❑ قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم

۱ مهم‌ترین دوره تمدن اسلامی و زمان شکوفا شدن نظم و نثر فارسی

۲ روی کار آمدن دولت سامانی و رواج رسوم و سنت‌های کهن ایرانی توسط دولت

۳ تبدیل شدن بخارا به عمده‌ترین مرکز فرهنگی و وجود دانشمندان بسیار در آن به همراه آثار ارزنده پارسی و عربی

۴ تشویق شاعران فارسی‌گوی و مترجمان توسط حاکمان سامانی (که خود صاحب فضل بودند)

۵ شکست سامانیان از ترکان آل افراسیاب و تشکیل حکومت غزنوی؛ و در نتیجه ادامه رواج فارسی توسط غزنویان

۶ در دربار غزنویان شاعرانی که در دوره سامانی آموزش دیده بودند حضور داشتند. مانند عنصری، فرخی منوچهری

ویژگی‌های قرن چهارم (دوره طلایی):

- ۱ دوران غلبه رواج و حفظ آداب و رسوم ملی
- ۲ گذاشته شدن پایه‌های حماسه ملی و به اوج رسیدن زبان فارسی با ادبیات غنی
- ۳ آغاز از زکریای رازی و ادامه یافتن با فردوسی

قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم

- ۱ پیشرفت در همه زمینه‌های علمی (بوعلی سینا در همه علوم تبحر داشت و به فارسی و عربی شعر می‌سرود).
- ۲ وجود رودکی، فردوسی و عنصری بیانگر اهمیت این دوره
- ۳ از نظر تاریخی؛ آغاز این دوره همزمان با اوج حاکمیت سامانیان و عصر اندیشه استقلال ملی ایران
- ۴ تأکید بر ضرورت تألیف به زبان فارسی گردآوری تاریخ و روایات گذشته ایرانی
- ۵ وارد شدن اصطلاحات علمی، ادبی، دینی و سیاسی جدید از راه ترجمه متون عربی به زبان فارسی دری
- ۶ نوشته شدن آثار نویسندگان به زبان عربی برای پیدا کردن خوانندگان بیشتر در جهان اسلام

ویژگی شعر این دوره:

- ✓ سادگی فکر و روانی کلام شعر
- ✓ شاعر فکر و خیال خود را همان‌گونه که به خاطرش می‌رسد؛ بیان می‌کند.
- ✓ نظر به واقعیت‌های بیرونی و تأکید بر تعالیم اخلاقی
- ✓ آوردن ترکیب‌های تازه، استعاره‌های دلپذیر، تشبیهات گوناگون و به‌کارگیری انواع توصیف

نکته - شعر پارسی به دست رودکی (پدر شعر پارسی) بنیان نهاده شد.

- رایج‌ترین انواع شعر: حماسی (با فردوسی به اوج رسید)، مدحی و غنایی
- شعر مدحی به پیروی از شعر عربی معمول شد و با مدح شاهان و رجال دربار جایگاه خود را پیدا کرد.
- شعر غنایی با رودکی و شهید بلخی قوت یافت.
- به وجود آمدن شعر حکمی و اندرزی و به اوج رسیدن در دوره سلجوقیان
- معمول شدن موعظه و نصیحت در شعر پارسی از آغاز قرن چهارم؛ و در نتیجه سروده شدن قطعات کوتاه در این موضوعات. (کسای مروتی قصیده‌های تمام و کمال در این باب سرود و ناصر خسرو راه او را ادامه داد).

ویژگی‌های نثر:

نثر این دوره ساده و روان است و استفاده از اصطلاحات علمی و اشعار رواج ندارد. بیشتر به موضوعات حماسی، ملی و تاریخی می‌پردازد.

برخی از کتاب‌های نثر فارسی:

- ۱ شاهنامه ابومنصوری (در سال ۳۴۶ قمری، به دست عده‌ای دانشوران خراسان نوشته و موضوع آن تاریخ گذشته ایران است)
- ۲ ترجمه تفسیر طبری (اصل تفسیر را محمد بن جریر طبری به زبان عربی نوشته است و جمعی از دانشمندان آن زمان آن را به فارسی برگردانده‌اند)
- ۳ تاریخ بلعمی (به دستور منصور نوح سامانی ابوعلی بلعمی مأموریت یافت که تاریخ الرسل و الملوک محمد بن جریر طبری را که به زبان عربی بود به فارسی برگرداند. او در ضمن ترجمه اطلاعات دیگری راجع به تاریخ ایران به آن افزود و نیز مطالبی را از آن حذف کرد و به صورت یک تاریخ مستقل به اسم «تاریخ بلعمی» درآورد).

درس پنجم: هماهنگی پاره‌های کلام

برای تأثیرگذاری سخن از وزن (آشکار ترین ابزار موسیقایی شعر)، عاطفه و خیال استفاده می‌شود. برای اینکه بتوانیم موسیقی و وزن شعر را درک کنیم دو راه وجود دارد:

۱) بیشتر کردن تمرینات شنیداری، پرورش سواد شنیداری و هوش موسیقایی

۲) تقسیم کردن شعر به پاره‌های هماهنگ و به دست آمدن تساوی و توازن آوایی شعر

هر شعری به ترتیب از دو مصرع به وجود آمده و مصرع‌ها نیز از قطعه‌های کوچک و هماهنگ تشکیل شده است. به هر یک از این پاره‌ها "رکن" می‌گویند و هر رکن از بخش‌های کوچک‌تری به اسم "هجا" تشکیل شده است. هجا از واج به وجود آمده است و شکل نوشتاری واج را "حرف" می‌نامند.

هجا: مقدار آوایی که دهان با یک‌بار باز شدن، آن را ادا می‌کند.

واج: کوچک‌ترین واحد آوایی زبان (مثال: گل: گ - ل سه واج دارد)

در زبان فارسی ۲۹ واج وجود دارد که به دودسته مصوت و صامت تقسیم می‌شوند.

مصوت: زبان فارسی دارای ۶ مصوت است که شامل مصوت کوتاه (یعنی - -) و مصوت بلند (یعنی: ای و) می‌شود.

صامت: ۲۳ واج دیگر صامت هستند: ع ب پ ت ط ج چ خ د ر ز ذ ظ ض ژ س ص ث غ ق ف ک گ ل م ن و ه ح ی هجاهای زبان فارسی به سه دسته تقسیم می‌شوند:

عنوان هجا	نحوه قرار گرفتن	نشانه	مثال
کوتاه	صامت + مصوت کوتاه	U	چو (چ)، که (ک)، و
بلند	الف) صامت + مصوت کوتاه + صامت	-	گل، سر، دل
	ب) صامت + مصوت بلند	-	پا، سی، مو
کشیده	الف) صامت + مصوت کوتاه + دو صامت	U-	بُرد، سبزه، چهر
	ب) صامت + مصوت بلند + یک یا دو صامت	U-	دوست، آب، سیب

نکته هر هجا یک مصوت دارد و تعداد هجای یک کلمه با تعداد مصوت‌های آن کلمه برابر است. برای مثال کلمه "سار" فقط یک مصوت "ا" دارد و یک هجاست.

هر هجا را همان‌طور که می‌خوانیم، می‌نویسیم تا شمارش درستی از واج‌ها داشته باشیم.

مثال: خواهر <...> خاهر یا فاطمه <...> فاطم

هیچ واژه‌ای در فارسی با مصوت آغاز نمی‌شود. واژه‌هایی که با "ا" آغاز می‌شود در ابتدای خود یک صامت همزه "ء" دارند. چطور ممکنه اما؟ برای مثال کلمه: آرزو: ء ا ر ز و مصوت بلند پیش از "ن" نون ساکن کوتاه است.

چه زمانی دو مصرع یابیت هم وزن هستند؟ ۱) تعداد هجاها برابر باشد. ۲) هجاهای کوتاه و بلند در مقابل هم قرار بگیرند

مثال: اگر کاری کنی مزدی ستانی / چو بیکاری، یقین بی‌مزد مانی

ء / ا گ ر / ا ک ا ر ی / ا گ / ا ن ی / ا م ز / ا د ی / ا س / ا ت ا / ن ی U--U--U--

چ / ا ب ی / ا ک ا ر ی / ا ی / ا ق ی ن / ا ب ی / ا م ز / ا د / ا م ا / ن ی U--U--U--

راز هم‌وزنی یک شعر: یکی بودن تعداد و ترتیب هجاها در هر دو مصرع

نکته هجاهای پایانی اوزان شعر فارسی همیشه بلند محسوب می‌شود و حتی اگر کشیده یا کوتاه باشند باز هم هجای آخر بلند است.

در شعر نو طول مصرع‌ها یکسان نیست و شاعر این تساوی را ضروری نمی‌داند.

درس ششم: سجع و انواع آن

سجع چیست؟ به یکسانی دو واژه در واج‌های پایانی و وزن و یا هردوی آن‌ها سجع می‌گوییم. به شعر یا نثری که سجع داشته باشد مسجع می‌گوییم.

چه جایی پیدامی‌شود؟ در نثر یا شعری دیده می‌شود که حداقل دو جمله داشته باشد.

چرا؟ چون سجع‌ها در پایان دو جمله می‌آیند دقیقاً مثل قافیه که پایان مصرع یا بیت می‌آیند.

فایده این آرایه چیست؟ ایجاد موسیقی در نثر و افزایش موسیقی در شعر

سجع دارای سه نوع: **۱** متوازی **۲** متوازن **۳** مطرف است که هر کدام ویژگی خاص خود را دارند.

□ سجع متوازی:

کلمات آخر جمله هم‌وزن هستند و واج‌های پایانی آن‌ها یکسان است.

مثال: همه کس را عقل خود به **کمال** نماید و فرزند خود به **جمال** (کمال و جمال ارکان سجع)

سجع: کمال و جمال هردو هم‌وزن هستند و هردو واج‌های آخر یکسانی دارند پس در نتیجه سجع متوازی است.

وز سخنان نرم او آب شوند سنگ‌ها

من ز سلام گرم او، آب شدم ز شرم او

سجع: گرم و شرم و نرم هردو هم‌وزن هستند و هردو واج‌های آخر یکسانی دارند پس در نتیجه سجع متوازی است.

نکته ارزش موسیقایی سطح متوازی بیشتر است.

□ سجع متوازن:

کلمات آخر جمله‌ها فقط هم‌وزن هستند.

مثال: آنکه از جمال عقل **محبوب** است، خود به نزدیک اهل بصیرت **معدور** باشد.

سجع: محبوب و معدور، هردو کلمه هم‌وزن هستند.

فلان را اصلی است **پاک** و طینتی است **صاف**، دارای گوهری است **شریف** و صاحب طبعی است **کریم**.

سجع: کلمات پاک و صاف / شریف و کریم دارای وزن یکسانی هستند و واج‌های آخر آن‌ها یکسان نیست.

پشت‌وپناه سپاه من بود، در دیده دشمنان **خار** و بر روی دوستان **خال**.

سجع: کلمات خار و خال هم‌وزن هستند.

□ سجع مطرف:

کلمات آخر جمله یا عبارت، فقط واج‌های پایانی یکسان دارند.

مثال: پادشاهی او راست **زیبنده**، خدایی او راست **درخورنده**، بلندی و برتری از درگاه او جوی و بس

سجع: واج‌های پایانی کلمات زیبنده و درخورنده یکسان است و سجع مطرف دارند.

دوستی را که به عمری فرا چنگ **آرند**، نشاید که به یک دم **بیازارند**.

سجع: کلمات آرند و بیازارند واج‌های پایانی یکسانی دارند ولی وزن یکسانی ندارند در نتیجه دارای سجع مصرف هستند.

سجع بیشتر در نثر به کار می‌رود اما در شعر نمونه‌هایی نیز می‌توان یافت.

گویی که نیشی دور از او در استخوانم می‌رود

من مانده‌ام مهجور از او، دیوانه و رنجور از او

مهجور و رنجور سجع متوازی رنجور و دور سجع مطرف

فصل سوم

درس هفتم: سبک و سبک‌شناسی (سبک خراسانی)

سبک در اصطلاح ادبی به معنی شیوه خاص یک اثر یا آثار ادبی است و مجموعه ویژگی‌هایی که شاعر یا نویسنده در نحوه بیان اندیشه به کار می‌برد، سبک شعر نام دارد. هر نویسنده سبک شعر خاص خودش را دارد و به دلیل اطلاعات دانش و ذوق متفاوت هر فرد می‌توان گفت به اندازه شاعران و نویسندگان جهان، سبک وجود دارد. اما شباهت‌هایی که وجود دارد آنان را در یک دسته جا می‌دهد. سبک از دیدگاه‌های گوناگون تقسیم‌بندی می‌شود:

□ طبقه‌بندی ارسطو:

- ۱ بر اساس نام شاعر یا نویسنده (سبک فردوسی)
- ۲ بر اساس زمان و دوره اثر (سبک دوره مشروطه)
- ۳ بر اساس موضوع و نوع (سبک عرفانی)
- ۴ بر اساس محیط جغرافیایی (سبک خراسانی)
- ۵ به تناسب مخاطب (سبک عالمانه)
- ۶ بر اساس هدف (تعلیمی)
- ۷ بر اساس قلمرو دانشی (فلسفی)

□ طبقه‌بندی شعر محمدتقی بهار (بر مبنای حوزه جغرافیا)

- ۱ از آغاز شعر فارسی تا قرن ششم سبک خراسانی یا ترکستانی
- ۲ از قرن ششم تا قرن دهم (سبک عراقی)
- ۳ از قرن دهم تا سیزدهم (سبک هندی)
- ۴ در تمام طول قرن سیزدهم (دوره بازگشت)
- ۵ دوره مشروطه
- ۶ دوره معاصر

□ طبقه‌بندی سبک نثر فارسی بر اساس نظر ملک‌الشعراى بهار (با توجه به دوره‌های تاریخی):

- ✓ دوره سامانی
- ✓ دوره غزنوی و سلجوقی اول
- ✓ دوره سلجوقی دوم و خوارزمشاهیان، نثر فنی
- ✓ دوره سبک عراقی، نثر مصنوع
- ✓ دوره بازگشت ادبی
- ✓ دوره ساده‌نویسی
- ✓ مکتب‌ها و سبک‌ها حاصل اوضاع سیاسی فرهنگی اجتماعی و.. آن زمانه است.

□ سبک‌شناسی دوره اول

شعر

- ✓ پدید آمدن نخستین آثار آن در سیستان و سپس در خراسان بزرگ

- ✓ سبک این آثار خراسانی نامیده می‌شود و به سبب اوج آن در دوره سامانیان، سامانی نیز گفته می‌شود.
- ✓ سبک خراسانی برحسب زمان به سه سبک فرعی سامانی، غزنوی و سلجوقی تقسیم می‌شود.
- ✓ به سبب اینکه سبک سلجوقی نشانه‌هایی از سبک عراقی دارد؛ بنابراین نامیده می‌شود.

❑ ویژگی‌های زبانی:

- ✓ سادگی زبان شعر
- ✓ کم بودن لغات عربی (به جز اصطلاحات دینی و علمی) و لغات بیگانه در مقایسه با دوره‌های بعد
- ✓ تفاوت تلفظ برخی از کلمات در مقایسه با زبان امروز
- ✓ کهنه و مهجور بودن بخشی از لغات در مقایسه با دوره‌های بعد
- ✓ استفاده از دو نشانه برای یک ممتهم

❑ ویژگی‌های ادبی

- ✓ قالب عمده شعر: قصیده
- ✓ شکل گرفتن قالب مسمط، ترجیع‌بند و مثنوی در این دوره و نیز غزل در اواخر دوره
- ✓ استفاده در حد اعتدال از آرایه ادبی و قافیه و ردیف ساده
- ✓ بهره گرفتن از تشبیه حسی
- ✓ قافیه و ردیف بسیار ساده

❑ ویژگی‌های فکری

- ✓ غلبه داشتن روح شادی و نشاط در شعر. همچنین واقع‌گرا بودن شعر و توصیفات عمدتاً ساده محسوس و عینی
- ✓ معشوق عمدتاً زمینی و بیشتر روح حماسه بر ادبیات حاکم است و مضمون اشعار بیشتر حماسه مدح و اندرز است.
- ✓ ساده بودن فکر و کلام و عدم آمیختگی با پیچیدگی‌های عرفانی حکمی و اندیشه‌های فلسفی

❑ نثر دوره اول

نثر این دوره به دودسته "سامانی" و "غزنوی سلجوقی" تقسیم و بررسی می‌شود.

❑ دوره سامانی

ویژگی‌های نثر:

- ✓ ایجاز و اختصار در لفظ و معنا؛ تکرار فعل و اسم به حکم ضرورت معنی
- ✓ کوتاهی جملات و افزایش کاربرد نشانه‌های جمع فارسی بر جمع عربی
- ✓ لغات کم کاربرد فارسی در مقایسه با دوره بعد و بهره‌گیری کمتر از لغات عربی
- ✓ محتوای نثر بیشتر علمی و گاهی حماسی، تاریخی و دینی
- ✓ نثر موفق این دوره: ترجمه تفسیر طبری / تاریخ بلعمی / التفهیم / شاهنامه ابومنصوری

دوره غزنوی سلجوقی

- ✓ اطناب (جملات معمولاً طولانی هستند)
- ✓ تمثیل و استشهاد به آیات و احادیث و اشعار عرب و افزایش کاربرد لغات عربی (نسبت به دوره قبل)
- ✓ حذف افعال به قرینه، افزایش کاربرد لغات عربی
- ✓ نمونه‌های نثر این دوره: تاریخ بیهقی، قابوس‌نامه، سفرنامه ناصر خسرو، سیاست‌نامه، کیمیای سعادت، کشف‌المحجوب

درس هشتم: وزن شعر فارسی

علمی که قواعد وزن شعر و طبقه‌بندی وزن‌ها را از جنبه نظری و عملی تعیین می‌کند، علم عروض نام دارد.

واحد وزن در شعر فارسی، مصراع است و وزن این مصراع تعیین‌کننده وزن مصراع‌های بعدی است.

نکته نکات مهم برای پیدا کردن وزن شعر و نوشتن خط عروضی:

- ۱ درست خواندن شعر / مطابقت دادن شکل نوشتاری بیت با صدایی که از خواندن می‌شنویم. مثل لطف آن لطفان
- ۲ شعر را همان‌گونه که می‌خوانیم؛ بنویسیم. (این خط، خط عروضی نام دارد)
- ۳ اگر همزه آغاز هجا (وقتی قبل از آن صامتی باشد) تلفظ نشود در خط نیز همزه را باید حذف کرد هر دم از این. هر دم‌زین
- ۴ گذاشتن حرکات (مصوت‌های کوتاه) در خط عروضی و حذف کردن حروفی که در خط هست اما به تلفظ در نمی‌آید.
- ۵ حرف مشدّد را دو بار می‌نویسیم. مانند دژنده دژزنده

«تقطیع» یعنی قطعه‌قطعه کردن شعر به هجاها و ارکان عروضی؛ و منظور از تقطیع هجایی، مشخص کردن هجاهای شعر (کوتاه، بلند و کشیده) است.

درس نهم: موازنه و ترصیع

تعریف موازنه: روبه‌رو شدن سجع‌های متوازی و متوازن در جملات که باعث هم‌آهنگی می‌شود. در نثر نیز به کار می‌رود.

جفا پل بود، بر عاشق شکستی / وفا گل بود، بر دشمن فشانندی

جفا / پل / بود / بر / عاشق / شکستی؛

وفا / گل / بود / بر / دشمن / فشانندی

جفا، وفا: متوازی پل، گل: متوازی عاشق، دشمن: متوازن شکستی، فشانندی: متوازن

ترصیع:

ترصیع، موازنه‌ای است که همه سجع‌های آن متوازی باشد. ترصیع ارزش موسیقایی بالاتری دارد.

ما ز بالاییم و بالا می‌رویم / ما ز دریاییم و دریا می‌رویم

ما / ز / بالاییم / و / بالا / می‌رویم

ما / ز / دریاییم / و / دریا / می‌رویم

همه این کلمات، دوبه‌دو سجع متوازی دارد.

درس دهم: زبان و ادبیات فارسی در سده‌های پنجم و ششم

شعر فارسی:

تلاش شاعران ایران از قرن سوم تا میانه قرن پنجم، موجب شد زبان و ادب فارسی در شرق و شمال شرق؛ یعنی ماوراءالنهر، خراسان و سیستان گسترش یابد.

عوامل گسترش و پیشرفت زبان فارسی:

- ۱ گرایش شاهان در جلب عالمان و ادیبان به دربار؛
- ۲ لشکرکشی‌ها و فتوحات غزنویان؛
- ۳ توسعه مدارس و مراکز تعلیم

پدیده‌های عمده زبان فارسی این دوره:

- ۱ گسترش فارسی دری و آمیزش با کلمات نواحی مرکزی و غربی ایران و همچنین درآمیختن فارسی با لغات عربی

۲ آمیختگی بابا وازه‌ها و تام‌ها و لقب‌های غیر رایج در عصر غزنوی و سلجوقی

❑ تحولات شعر این دوره:

- ✓ به دلیل میسر بودن تحصیل در علوم دینی و ادبی، با گذر زمان آمیختگی فارسی با عربی بیشتر می‌شد و شاعران و ادیبان بیش از هر چیز با زبان عربی آشنا می‌شدند.
- ✓ نشر و گسترش زبان فارسی در هندوستان و آسیای صغیر به سبب لشکرکشی‌های متعدد محمود غزنوی و در هندوستان زبانی مقدس قلمداد شد.
- ✓ تا حدود نیمهٔ دوم قرن پنجم و آغاز قرن ششم، شعر پارسی همچنان تحت تأثیر سبک دورهٔ سامانی و غزنوی است. برای مثال آثار ناصر خسرو قبادیانی یادآور سخنوران قرن ۴ است.
- ✓ شاعران در عین تقلید از پیشینیان ابتکارات و نوآوری‌هایی نیز دارند.
- ✓ علاقه‌مند شدن شاعران به سرودن غزل‌های لطیف در نیمه دوم قرن ششم
- ✓ تحول غزل سنایی و انوری باعث ظهور شاعران بزرگ در قرن هفتم
- ✓ ظهور سبک تازه و متمایز در شمال غرب ایران توسط شاعران معروف آذربایجان (خاقانی، نظامی و ..)
- ✓ مرکز ادبی مهم دیگری که در نیمهٔ دوم قرن ششم، در شکل‌گیری شیوهٔ خاصی از شعر فارسی تأثیر داشت، حوزهٔ ادبی فارس و نواحی مرکزی (عراق عجم) بود. در این حوزه، شاعران و نویسندگان مشهوری در اصفهان، همدان، ری و... ظهور کردند که در تجدید سبک، بسیار تأثیرگذار بودند؛ مانند: جمال‌الدین عبدالرزاق اصفهانی.
- ✓ متمایز و متحول شدن سبک شعر در نیمه دوم قرن ششم و اوایل قرن هفتم و فراهم شدن مقدمات سبک عراقی
- ✓ از ویژگی‌های شعر این دوره تأثیرپذیری برخی از شاعران از ادبیات عرب و مضامین شعری آن است.
- ✓ پرهیز برخی شاعران از مدح شاهان؛ برای مثال سنایی که در ابتدا مدیحه‌گوی بود در دوره دوم حیات به سیر و سلوک پرداخت.
- ✓ تحول سنایی آغاز دگرگونی عمیق در شعر فارسی شد و بسیاری از شاعران پیرو او به عرفان روی آوردند. مانند عطار و مولانا

❑ پیامدهای خروج شعر از دربارها و ورود به خانقاه‌ها:

- ۱ گسترش موضوعات ۲ افزودن سادگی بیان قدرت عواطف و عمق افکار ۳ پناه و پشتیبان شدن خانقاه برای شعر پارسی
- مضامین برجسته شعر این دوره: اندیشه‌های دینی / بدبینی به دنیا و بردن از آن / شکایت از روزگار / بیان ناخرسندی فرزندانگان از اوضاع زمانهٔ خویش / طرح نابسامانی‌های اجتماعی
- نثر فارسی در سده‌های پنجم و ششم (یکی از مهم‌ترین دوره‌های کمال و گسترش نثر پارسی)
- ظهور نثر پارسی در قرن چهارم و اوایل قرن پنجم بلوغ نثر در نیمه قرن پنجم پختگی و کمال نثر در قرن ششم و اوایل قرن هفتم

❑ ویژگی‌های این دوره:

- ✓ تألیف کتاب در موضوع‌های علمی گوناگون و به کمال رسیدن نثر ساده و همچنین رواج نثر مصنوع
- ✓ توجه به فارسی‌نویسی (دلایل: ۱ گسترش تصوف ۲ شکل‌گیری دولت سلجوقی و استفاده از دبیران خراسان و عراق و استفاده از متون پارسی)
- ✓ در این دوره به شیوه دیگری از نثر به اسم نثر موزون (به کارگیری سجع در متن) می‌رسیم. خواجه عبدالله انصاری این شیوه را به اوج رساند. (نمونه دیگر: کتاب تفسیر «کشف‌الاسرار و عدهٔ الابرار» ابوالفضل میبیدی)
- ✓ به وجود آمدن نوعی نثر دیگر پس از نثر موزون به اسم نثر فنی در قرن ششم هجری (ویژگی‌ها: آوردن آرایه‌های ادبی فراوان، امثال و اشعار گوناگون از عربی و پارسی و اصطلاحات علمی)
- ✓ نخستین نمونه نثر فنی: کتاب «کلیله و دمنه» از ابوالمعالی نصرالله منشی

❑ ویژگی سبکی شعر این دوره:

زبانی (ویژگی سبکی)

- ✓ از میان رفتن لغات مهجور فارسی نسبت به سبک خراسانی؛ ورود لغات زبان ترکی و مغولی به زبان فارسی
- ✓ فراوانی ترکیبات نو؛
- ✓ کاهش سادگی و روانی کلام و حرکت به سوی دشواری متون.

ادبی:

- ✓ رواج و اوج‌گیری بیشتر قالب‌های شعری، به‌ویژه غزل و مثنوی؛ توجه بیشتر به آرایه‌های ادبی؛
- ✓ رواج داستان‌سرایی و منظومه‌های داستانی؛
- ✓ به‌کارگیری ردیف‌های فعلی و اسمی دشوار در شعر.

فکری:

- ✓ ورود اصطلاحات عرفانی و فراوانی وعظ و اندرز در شعر؛
- ✓ فاصله گرفتن غزل از عشق زمینی؛
- ✓ رواج هجو و همچنین حس دینی در شعر؛ رواج مفاخره، شکایت و انتقاد اجتماعی.

ویژگی‌های عمده نثر فارسی این دوره:

- ✓ استفاده از آرایه‌های ادبی؛ مانند: موازنه، سجع، مراعات نظیر، تشبیه و ...؛
- ✓ حذف افعال به قرینه؛
- ✓ کاربرد لغات مهجور عربی، ترکی و مغولی و اصطلاحات علمی و فنی؛ استفاده از ترکیبات دشوار
- ✓ رواج نثر داستانی، تمثیلی و عرفانی؛ آوردن مترادف‌ها و توصیف‌های فراوان؛
- ✓ کاربرد آیات، احادیث و اشعار در متن؛
- ✓ آثار منثور این دوره: قابوس‌نامه، تاریخ بیهقی، چهارمقاله نظامی عروضی، مقامات حمیدی، کلیله و دمنه

درس یازدهم: قافیه

وزن به شعر زیبایی می‌دهد و در صورت عدم وجود وزن، از تأثیر و زیبایی شعر کاسته می‌شود. پس، وزن برای شعر لازم است. یکی از عوامل مهم برای موسیقی شعر «قافیه» است.

- ردیف: کلمه یا کلماتی است که بعد از واژه قافیه، عیناً (از نظر لفظ و معنی) تکرار می‌شود.
 - قافیه: واژه‌هایی است که حرف یا حروف آخر آن‌ها مشترک باشد. غالباً آخر مصراع آورده می‌شود.
 - حروف قافیه: حرف یا حروف مشترکی است که در آخر واژه‌های قافیه می‌آید.
- شب عاشقان بی دل، چه شبی دراز باشد / تو بیا کز اول شب، در صبح باز باشد
- باشد: ردیف باز و دراز: قافیه ا: حروف قافیه

قواعد قافیه

دو قاعده بسیار مهم برای قافیه‌داریم:

- قاعده یک: هر یک از مصوت‌های / ا / و / به‌تنهایی اساس قافیه قرار می‌گیرند. مثال:
- گوهر خود را هویدا کن، کمال این است و بس / خویش را در خویش پیدا کن، کمال این است و بس
- ردیف: کمال این است و بس / کن واژه قافیه: هویدا، پیدا حروف قافیه: ا
- قاعده دو: گاهی یک مصوت با یک یا دو صامت پس از خود، قافیه می‌سازد: مصوت + صامت (+ صامت). مثال:
- بر سر آنم که گر ز دست برآید / دست‌به‌کاری زخم که غصه سرآید

ردیف: آید واژه قافیه: بر، سر حروف قافیه: -ر

تبصره ۱: به آخر واژه‌های قافیه ممکن است یک یا چند حرف الحاق شود. حرف یا حروف الحاقی نیز جزء حروف مشترک قافیه‌اند و رعایت آن‌ها لازم است.

حروف الحاقی چیست؟ شناسه‌ها، ضمائر متصل، پسوندها، مخفف صیغه‌های زمان حال بودن (م، ی، یم، ید، ند) و «ی» آخر بعضی از واژه‌های مختوم به / / و / و / مثلاً در واژه‌های «خدای»، «جای»، «موی»

برای ۲۰: برای مشخص کردن قافیه هر شعر، ابتدا ردیف را مشخص می‌کنیم و بعد حروف الحاقی و سپس حروف اصلی را، قدما آخرین حرف اصلی کلمه را «روئ» می‌نامیدند.

گاهی شاعران برای غنی تر کردن موسیقی شعر از قافیه درونی استفاده می‌کنند. گاهی هم شعر دارای دو قافیه پایانی (ذوقافیتین) است که قافیه اصلی در واژه‌های آخر مصرع‌هاست.

قافیه در شعر نو، محدودیت‌های شعر کهن را ندارد و شاعر اسیر قافیه نمی‌شود، بلکه معمولاً در هر بخش سروده، دو یا چند مصرع قافیه‌دار به‌کار گرفته می‌شود.

درس دوازدهم: جناس و انواع آن

□ جناس چیست؟

به دو کلمه هم‌جنس و هم‌سان که گاهی جز معنا، هیچ‌گونه تفاوتی باهم ندارند، و گاه علاوه بر معنا، در یک واج (مصوت یا صامت) ناهمسان هستند، جناس می‌گوییم.

جناس دارای دو نوع ۱. همسان ۲. ناهمسان است.

□ جناس همسان (جناس تام):

یکسانی دو واژه، با معانی متفاوت

برای ۲۰: جناس تام ارزش موسیقایی بالاتری دارد

بهرام که گور می‌گرفتی همه عمر / دیدی که چگونه گور بهرام گرفت
گور: گورخر گور: قبر

□ جناس ناهمسان

دارای سه نوع ۱ افزایشی ۲ حرکتی ۳ اختلافی است.

جناس ناهمسان افزایشی: ناهمسانی واژه‌ها در تعداد واج
مثال: مدام دام / آرام رام

جناس ناهمسان حرکتی: ناهمسانی واژه‌ها در مصوت‌های کوتاه
مثال: مَهر مَهر / گِل گِل

جناس ناهمسان اختلافی: ناهمسانی واژه‌ها در یک مصوت بلند یا یک صامت مثال: کلام سلام

درگوشی مهم: جناس میان دو واژه را زمانی جناس ناقص می‌دانیم که اختلاف آن‌ها بیش از یک حرف (واج) نباشد.

اشتقاق: هم‌ریشه بودن واژه‌ها در حروف اصلی که باعث افزایش موسیقی می‌شود

برای ۲۰: گاهی دو واژه که هم‌ریشه هستند، فقط در یک حرف باهم اختلاف دارند، در این حالت هم جناس دارند و هم اشتقاق. اما اگر اختلاف آن‌ها در بیش از یک حرف باشد و باهم هم‌ریشه باشند، تنها اشتقاق دارند.

باکس طلابی

۱. ۵ گام مهم رویایی با متن : ۱ خوانش ۲ شناسایی و استخراج نکات زبانی ۳ شناسایی و استخراج نکات ادبی ۴ شناسایی و استخراج نکات فکر ۵ نتیجه گیری و تعیین نوع
۲. اساسی ترین عامل پیدایش شعر عاطفه است. وزن ادراکی است که از احساس نظم حاصل می شود.
۳. توجه به فضای عاطفی و آهنگ متن سبب کشف لحن می شود. فایده تشخیص لحن خواندن دلنشین تر و درک آسان تر محتوا است.
۴. واج آرای صامت ها از مصوت ها محسوس تر و قابل درک تر است
۵. تکرار زیاد یک واژه در حالت عادی زیبا نیست اما همین تکرار در زبان ادبی بر جاذبه کشش و گوش نوازی سخن کمک میکند. این تکرار یا میتواند به صورت واژه باشد یا به صورت واج یا آوا یا به صورت عبارت یا جمله
۶. گروه زبان های ایرانی به سه بخش : فارسی باستان ، فارسی میانه (پارتی و پهلوی) و فارسی نو تقسیم می شود.
۷. آثاری که با زبان پهلوی تالیف شده بیشتر رنگ دینی زرتشتی دارد و حتی رساله های کوچکی مثل یادگار زبیران که غیر دینی است رنگ دینی دارد.
۸. آثار پهلوی غالباً به سبب اهمیت سنت شفاهی به کتابت در نیامده و آثار ادبی منظوم و منثور از بین رفته است ولی ترجمه عربی و فارسی بعضی کتب مثل کلیله و دمنه و هزار و یک شب باقی مانده اما دچار تغییرات فراوان شده است.
۹. یکی از نتایج نفوذ اسلام رواج تدریجی خط عربی بود.
۱۰. فارسی دری نخستین صورت زبان فارسی در مواجهه با زبان عرب است.
۱۱. قرن چهارم و نیمه اول قرن ۵ مهم ترین دوره تمدن اسلامی و زمان شکوفا شدن نظم و نثر فارسی است.
۱۲. ویژگی های قرن چهارم (دوره طلایی): ۱ دوران غلبه رواج و حفظ ادب و رسوم ملی ۲ گذاشته شدن پایه های حماسه ملی و به اوج رسیدن زبان فارسی با ادبیات غنی ۳ با زکریای رازی آغاز شد و با فردوسی ادامه یافت.
۱۳. شعر پارسی به دست رودکی (پدر شعر پارسی) بنیاد نهاده شد. شعر غنایی با دو شاعر رودکی و شهید بلخی قوت یافت.
۱۴. شاهنامه ابومنصوری : موضوع آن تاریخ گذشته ایران است / ترجمه تفسیر طبری : اصل تفسیر را محمد بن جریر طبری به زبان عربی نوشته است و جمعی از دانشمندان آن زمان آن را به فارسی برگردانده اند / تاریخ بلعمی: ترجمه تاریخ الرسل و الملوک طبری و افزودن اطلاعات دیگر در رابطه با تاریخ ایران توسط ابوعلی بلعمی
۱۵. برای تاثیر گذاری سخن از وزن (آشکار ترین ابزار موسیقایی شعر) و عاطفه استفاده می شود
۱۶. در زبان فارسی ۲۹ واج وجود دارد که به دو دسته مصوت و صامت تقسیم می شود.
۱۷. هجا های زبان فارسی به سه دسته : ۱ کوتاه ۲ بلند ۳ کشیده تقسیم می شوند.
۱۸. زمانی دو مصرع باهم برابرند که تعداد هجا ها برابر باشد و هجا های کوتاه و بلند در مقابل هم قرار بگیرند.
۱۹. هجا های پایانی اوزان شعر فارسی همیشه بلند محسوب می شود و حتی اگر کشیده یا کوتاه باشد باهم بلند است

۲۰. سجع در نثر یا شعری دیده می‌شود که حداقل دو جمله داشته باشد. فایده سجع ایجاد موسیقی در نثر و افزایش موسیقی در شعر است. ارزش موسیقایی سجع متوازی از سایر سجع‌ها بیشتر است..

درس اول : مبانی تحلیل متن

۱. نخستین گام در رویارویی با متن. (دبیرستان دکتر حسابی تهران).....
۲. اشعار زیر را از نظر قلمرو ادبی بررسی کنید (۳ مورد) (سرای دانش حافظ ۱۴۰۱)

هر که زین گلشن ، لیبی خندان ترا ز گل بایدهش	خاطری فارغ ز عالم چون توکل بایدهش
خُرد های از مال دنیا در بساط هر که هست	جبهه وا کرده ای پیوسته چون گُل بایدهش
هر که می خواهد که از سنجیده گفتاران شود	بر زبان، بند گرانی از تأمل بایدهش
صبر بر جور فلک کن تا برآیی روسفید	دانه چون در آسیا افتد تحمل بایدهش
قطره آبی که دارد در نظر گوهر شدن	از کنار ابر، تا دریا تنزل بایدهش
۳. "به دام اوفتاد روباهی سحرگاه به روبه بازی اندیشید در راه" کدام نکته زبانی به وضوح دیده می‌شود؟ (نمونه صیاد شیرازی کامیاران)

الف) ترکیب سازی (ب) وجود واژگان کهن (ج) کمی واژگان فارسی (د) کاربرد شبکه معنایی
۴. متن چیست ؟ (دبیرستان شکوه زینب تهران)
۵. شعر زیر را از نظر قلمرو فکری بررسی کنید. (سرای دانش دخترانه دهلران).

ای خواجه ، رسیده است بلندیت به جایی که ز اهل سماوات بگوش تو رسد صوت!
گر عمر تو چون قد تو باشد به درازی تو زنده بمانی و بمیرد ملک الموت
۶. یکی از آسان ترین و کاربردی ترین شیوه‌ها در بررسی و تحلیل متن چیست؟ (دبیرستان فرهنگ چهارم)
۷. کدام گزینه درباره نکات زبانی متن زیر درست نیست؟ (دبیرستان شهید رحیمی فر شهرستان میبد یزد)

آن مرد خلاص خود را به طریقی می جست. پیش خویش زنبورخانه ای و قدری شهد یافت. چیزی از آن به لب برد. از نوعی در حلاوت آن مشغول گشت که از کار خود غافل ماند و نه اندیشید که پای او بر سر چهار مار است

۱) ترکیب «زنبورخانه» در معنی لانه زنبور است. ۲) شهد در معنای عسل به کار رفته است.
- ۴) متن جزء ادبیات تعلیمی است ۳ نشانه «نه» منفی ساز فعل

پاسخ ها :

سوال ۱: خوانش دقیق متن

سوال ۲: تشبیه - کنایه - مراعات نظیر . وجود آرایه های ادبی از ویژگی های قلمرو ادبی است

سوال ۳: الف ترکیب سازی

سوال ۴: متن در واقع چیزی است که ذهن را به پویایی در می آورد و صرفا شامل نوشته های روی کاغذ نیست. هر چیزی که می شنویم می بینیم لمس می کنیم می تواند متن باشد که به آنها متن شنیداری دیداری پویایی و.. می گوئیم.

سوال ۵: محتوای مدحی دارد مدح او را از آسمان ها نیز برتر و متعالی تر می داند ،برایش آرزوی عمری جاودان دارد

سوال ۶: گذراندن متن از سه دیدگاه زبان ، یعنی : ۱-زبانی ۲- ادبی و ۳- فکری است.

سوال ۷:گزینه ۴

درس ۲ : سازه ها عوامل تاثیرگذار در شعر فارسی

۸. دور پاسخ های درست داخل کمانک خط بکشید. (دبیرستان شکوه زینب)

الف) ادراکی است که از احساس نظم حاصل می شود. (وزن - قافیه))

ب) اساسی ترین عامل پیدایی شعر است. (حواس - عاطفه)

۹. مهمترین عامل پیدایش شعر.....است و وسیله ادراک وزن.....می باشد. (نمونه شهید صیاد شیرازی کامیاران)

۱۰. پاسخ صحیح را داخل کمانک مشخص کنید. (دبیرستان جمهوری اسلامی)

شاعر برای انتقال عاطفه خود به دیگران از (زبان / تفکر) بهره می گیرد..

وزن در شعر جنبه تزئینی ندارد و جزء (ساختگی / طبیعت) شعر است.

۱۱. ابیات زیر را از نظر آهنگ و موسیقی بررسی کنید. (دبیرستان شهید رحیمی فر میبد)

الف) ای نفس خرم باد صبا از بر یار آمده ای مرحبا

قافله شب چه شنیدی ز صبح مرغ سلیمان چه خبر از صبا

ب) زین درد خون گریست سپهر و ستاره هم خون گشت، قلب لعل و دل سنگ خاره هم

بر سر زدند از الم زاده بتول تنها نه مریم و هاجر که ساره هم

۱۲. وزن را تعریف کنید. (دبیرستان خوارزمی بهشهر)

۱۳. در کدام بیت وزن و محتوا هماهنگ نیستند ؟ (دبیرستان سرای دانش فلسطین)

الف. ای آنکه غمگنی و سزاواری / اندر نهران سرشک همی باری

ب. بی همگان به سر شود بی تو به سر نمی شود/ داغ تو دارد این دلم جای دگر نمی شود

۱۴. اساسی ترین عامل پیدایش شعر..... است و یکی از مهمترین ارکان شعر است.(دبیرستان شهید چمران دهگلان).

الف) لحن - وزن ب) عاطفه - فضای عاطفی پ) عاطفه - وزن ت) لحن - عاطفه

۱۵. نوع لحن را در بیت زیر مشخص کنید(دبیرستان علوم بجنورد) که رستم که باشد که فرمان من
کند پست و پیچد ز پیمان من
اگر تیغ بودی کنون پیش من سرش کندمی چون ترنجی ز تن

پاسخ ها:

سوال ۸: الف: وزن ب: عاطفه

سوال ۹: عاطفه - حواس

سوال ۱۰: زبان / طبیعت

سوال ۱۱: الف: آهنگ شاد و طرب انگیز ب: آهنگ ابیات آرام و غم انگیز

سوال ۱۲: وزن ادراکی است که از احساس نظم حاصل می شود

سوال ۱۳: ب دارای وزن شاد و محتوای غمگین است

سوال ۱۴: گزینه پ

سوال ۱۵: کوبنده ، ضربی و حماسه

درس سوم: واج آرای و واژه آرای

۱۶. در بیت زیر نمونه ی واژه آرای را مشخص کنید (دبیرستان شهید چمران دهگلان)

الف) زمانه قرعه نو می زند به نام شما خوشا شما که جهان می رود به کام شما

ب) چون توانی زیستن در این قفس؟ این قفس نبود مقام چون تو کس

پ) از درد سخن گفتن و از درد شنیدن با مردم بی درد ندانی که چه دردیست

ت) در دل چگونه یاد تو می میرد یاد تو یاد عشق نخستین است

۱۷. در بیت زیر یک مورد واژه آرای و یک مورد واج آرای پیدا نموده و مشخص کنید.(دبیرستان حجاب تهران)

گوشه گرفتیم زخلق وفایده ای نیست / گوشه چشمت بلای گوشه نشین است

نمونه واج آرای را بیابید ۱۸. در مصراع « نه من ز بی عملی در جهان ملولم و بس ملالت علما هم ز علم بی عمل است»(سرای دانش حافظ)

۱۹. در بیت زیر «واژه آرای» را بیابید و جای آن ها را مشخص کنید. (دبیرستان حضرت معصومه قلعه گنج)

ای داد به داد دل ما کس نرسید / از بس که بلند بود داد دل ما

۲۰. واج آرای در کدام گزینه محسوس تر است؟ دلیل بیاورید (دبیرستان شهید بهشتی محمدآباد).

الف- خوابِ نوشینِ بامدادِ رحیل

ب- خروش از خم چرخ چاچی بخاست

۲۱. تکرار واژه در زبان ادبی بر جاذبه، کشش و..... سخن می افزاید. (سرای دانش دهلران)

۲۲. کدام بیت واژه آرای دارد؟ (سرای دانش فلسطین)

الف. بی عمر زنده ام و این بس عجب مدار / روز فراق را که شمارد در شمار عمر

ب. دوش چه خورده ای دلا راست بگو نهان مکن / چون خمشان بی گنه روی در آسمان مکن

۲۳. صحیح یا غلط بودن جملات زیر را مشخص کنید.

الف (آنچه در تکرار اهمیت دارد جنبه موسیقایی و آوایی سخن است.

ب) واج آرای مصوت ها از صامت های محسوس تر است.

پاسخ ها :

سوال ۱۶: الف : شما ب: قفس پ: درد ت: یاد تو

سوال ۱۷: گوشه : تکرار گ ، ش: واج آرای

سوال ۱۸: تکرار صامت م

سوال ۱۹: داد ، /داد دل ما

سوال ۲۰: گزینه ب / چون واج آرای صامت ها از مصوت ها محسوس تر است

سوال ۲۱: گوش نوازی

سوال ۲۲: الف تکرار عمر

سوال ۲۳: الف : صحیح ب: غلط

درس چهارم : تاریخ ادبیات پیش از اسلام و قرن های اولیه هجری

۲۴. جاهای خالی را با کلمات مناسب پر کنید. (دبیرستان ابوریحان بیرونی تهران)

الف (فارسی باستان در دوره رایج بود. از این زبان آثاری مانند به جا مانده که به خط نوشته شده است.

ب) فارسی میانه به دو گروه زبان های و تقسیم می شود اما زبان زبان رسمی دوره ساسانی بود.

ج) اشعار به جا مانده از زبان پهلوی که تا حدودی دچار تحریف شده اند عبارتند از و که هر دو اصل پارتی دارند.

۲۵. درستی یا نادرستی جمله‌های زیر را مشخص کنید (دبیرستان علوم بجنورد)

الف: در قرن چهارم و نیمه اول قرن پنجم شعر غنایی با دو شاعر مشهور کسایی مروزی و ناصر خسرو قوت گرفت.

درست نادرست

ب: شعر فارسی به دست یعقوب لیث صفاری بنیاد نهاده شد و او را به همین خاطر او را پدر شعر فارسی نامیدند

درست نادرست

۲۶. یکی از نتایج نفوذ اسلام در ایران چیست؟ (پایان نوبت اول تربت جام)

۲۷. به سوالات زیر پاسخ دهید (سرای دانش دهلران).

الف: موضوع کتاب شاهنامه ابومنصوری چه بود؟

ب: در چه دوره ای بخارا عمده ترین مرکز فرهنگی بود؟

ج: سلسله غزنوی در چه سالی در شهر غزنه تشکیل شد؟

د: زبان پهلوی زبان رسمی چه دوره‌های بود؟

۲۸. هر یک از تعاریف زیر مربوط به کدام شاعر یا نویسنده است؟ (دبیرستان دارالفنون همدان)

الف (حماسه ملی ایران و شعر حماسی با این شاعر به اوج رسید

ب) نویسنده ای که به دستور منصور بن نوح سامانی کتاب تاریخ الرسل و الملوک را به فارسی برگرداند.

۲۹. توضیح هر عبارت مربوط به کدام کتاب است؟ (دبیرستان دکتر حسینی تهران)

ترجمه کتاب « تاریخ الرسل و الملوک » است تاریخ بلعمی ۱.

موضوع کتاب تاریخ گذشته ایران است کلیله و دمنه ۲.

دانشمندان زمان، این کتاب را به فارسی برگرداندند شاهنامه ابومنصوری ۳.

ترجمه تفسیر طبری

۳۰. چرا آثار ادبی پهلوی پیش از اسلام به کتابت در نیامده بود؟ (دبیرستان شهید چمران دهگلان)

۳۱. رایج ترین انواع شعر پارسی در قرن چهارم و پنجم چه بودند؟ (دبیرستان نرجس گرمسار)

پاسخ‌ها:

سوال ۲۴: الف: هخامنشیان / فرمان‌ها و نامه‌های هخامنشی / میخی

ب: پارتی و پهلوی / پهلوی

ج: درخت آسوریک / یادگار زریران

سوال ۲۵: نادرست / نادرست

سوال ۲۶: رواج تدریجی خط عربی

سوال ۲۷: الف: تاریخ گذشته ایران ب: سامانیان ج: ۳۵۱ هجری د: ساسانی

سوال ۲۸: الف: فردوسی ب: ابوعلی بلعمی

سوال ۲۹: ۱: تاریخ بلعمی ۲: شاهنامه ابومنصوری ۳: ترجمه تفسیر طبری

سوال ۳۰: به سبب رواج سنت شفاهی در میان ایرانیان

«حماسی»، «مدحی» و «غنائی». سوال ۳۱:

درس پنجم: هماهنگی پاره های کلام

۳۲. هجاهای واژه های زیر را مشخص کنید و علائم معادل هجاها را بنویسید. (فرزانگان ناحیه یک سنندج)

الف- فریاد ب- دیده

۳۳. مصراع زیر به ترتیب چند مصوت و چند صامت دارد؟ (نمونه دولتی پژوهش زاهدان)

چو خواهی که گویی نفس بر نفس

الف (دوازده - چهارده ب (یازده - سیزده

ج ده - پانزده د (یازده - چهارده

۳۴. کدام گزینه الگوی هجایی «نقشه کشی» را نشان می دهد؟ (نمونه دولتی ابوعلی سینا تهران)

UU- -UU --UU U-U-

۳۵. بیت زیر را به هجاهای تشکیل دهنده آن تجزیه و تقطیع کنید؛ سپس هر هجا را با علامت خاص آن بنویسید. (دبیرستان شهید رحیمی

فر شهرستان میبد یزد)

تا رنج تحمل نکنی گنج نبینی تا شب نرود، صبح پدیدار نباشد

۳۶. برای الگوی هجایی « صامت+ مصوت کوتاه+ دوصامت » یک مثال واژه بنویسید. (دبیرستان حضرت معصومه قلعه گنج)

۳۷. در مصراع "عجب نیست از گل که خندد به سروی"، چند هجا کوتاه وجود دارد؟ (دبیرستان تربت جام)

۳۸. در کدام گزینه " و " صامت است؟ (دبیرستان امام رضا مشهد)

نور دوست خواهش وصال

۳۹. برای الگوی هجایی « صامت + مصوت بلند + صامت » یک واژه بنویسید. (دبیرستان شهید بهشتی محمد آباد)

پاسخ ها :

سوال ۳۲: الف: فر یاد : -- ب: دی د: U-

سوال ۳۳: گزینه د

سوال ۳۴: گزینه د

سوال ۳۵:

پایه های آوایی	تا رَ نَج تَ	حَم مُل نَ كُ	نِ گَن جَ نَ	بِی نِی
پایه های آوایی	تا شَب نَ ر	وَد صُب ح	بَ دِی دَا ر	نَ بَا شَد
نشانه های هجایی	--UU	--UU	--UU	--

سوال ۳۶: مثال : مهر

سوال ۳۷: ۴ هجا کوتاه

سوال ۳۸: گزینه د

سوال ۳۹: مثال : کار

درس ششم: سجع و انواع آنها

۴۰. در عبارت "جوانمرد که بخورد و بدهد، به از عابدی که روزه دارد و بنهد" واژه های و سجع متوازی دارند. (دبیرستان پژوهش زاهدان)

۴۱. از بین کمانک واژه ی مناسب را انتخاب کنید (دبیرستان شهید چمران دهگلان).

الف) ارزش موسیقایی سجع (متوازی- متوازن) از همه سجع ها بیشتر است.

ب) سجع بیشتر در (شعر- نثر) کاربرد دارد

۴۲. در عبارات زیر سجع را بیابید و نوع آن را بنویسید. (دبیرستان دارالفنون همدان)

همه کس عقل خود به کمال نماید و فرزند خود به جمال

دوستی را که به عمری فرا چنگ آرند نشاید که به یک دم بیازارند.

۴۳. در عبارات زیر سجع ها را بیابید و بنویسید کدام سجع ارزش موسیقایی بیشتری را دارد؟ (دبیرستان شهیده سمیه سروآباد)

الف- الهی اگر بهشت چون چشم و چراغ است بی دیدار تو درد و داغ است.

ب- الهی عبدالله عمر بکاست اما عذر نخواست

۴۴. ارزش موسیقایی سجع از همه سجع ها بیشتر است . (دبیرستان فرهنگ چهرم)

۴۵. سجع کدام گزینه با دیگران تفاوت دارد؟ (دبیرستان امام خامنه ای فسا)

الف هنر چشمه زاینده است و دولت پاینده ب هرچه نباید ، دل بستگی نشاید ج دارای عظمی است متین و طبعی کریم

۴۵. به سوالات زیر کوتاه پاسخ دهید (دبیرستان عفت زابل).

الف) ارزش موسیقایی کدام نوع سجع در سخن، بسیار است؟

ب) عواملی که موسیقی لفظی را پدید می‌آورند، چه می‌نامند؟

پاسخ‌ها:

سوال ۳۹: بدهد / بنهد

سوال ۴۰: متوازی / نثر

سوال ۴۱: کمال و جمال : متوازی آرنده و بیازارند: مطرف

سوال ۴۲: الف-چراغ - چراغ سجع مطرف ب-بکاست-نخواست سجع متوازی سجع متوازی

سوال ۴۳: متوازی

سوال ۴۴: گزینه ج

سوال ۴۵: الف: متوازی ب: بدیع لفظی

باکس طلایی

۱. سبک در اصطلاح ادبی به معنی شیوه خاص یک اثر یا آثار ادبی است و مجموعه ویژگی‌هایی که شاعر یا نویسنده در نحوه بیان اندیشه به کار می‌برد سبک شعر نام دارد.

۲. طبقه بندی شعر محمد تقی بهار: (از آغاز شعر فارسی تا قرن ششم) سبک خراسانی یا ترکستانی / (از قرن ششم تا قرن دهم) سبک عراقی / (از قرن دهم تا سیزدهم) سبک هندی / (در تمام طول قرن سیزدهم) دوره بازگشت / دوره مشروطه / دوره معاصر

۳. سبک خراسانی بر حسب زمان به سه سبک فرعی سامانی غزنوی و سلجوقی تقسیم می‌شود

۴. ویژگی زبانی شعر سبک خراسانی: سادگی زبان شعر / کم بودن لغات عربی (به جز اصطلاحات دینی و علمی) و لغات بیگانه در مقایسه با دوره های بعد / تفاوت تلفظ برخی از کلمات در مقایسه با زبان امروز / کهنه و مهجور بودن بخشی از لغات در مقایسه با دوره های بعد / استفاده از دو نشانه برای یک متمم

۵. ویژگی ادبی شعر سبک خراسانی: قالب عمده شعر: قصیده / شکل گرفتن قالب مسمط ترجیع بند و مثنوی در این دوره و نیز غزل در اواخر دوره / استفاده در حد اعتدال از آرایه ادبی و قافیه و ردیف ساده / بهره گرفتن از تشبیه حسی

۶. ویژگی فکری شعر سبک خراسانی: غلبه داشتن روح شادی و نشاط در شعر و همچنین شعر واقع گراست و توصیفات عمدتاً ساده محسوس عینی / معشوق عمدتاً زمینی و بیشتر روح حماسه بر ادبیات حاکم است و مضمون اشعار بیشتر حماسه مدح و اندرز است / ساده بودن فکر و کلام و عدم آمیختگی با پیچیدگی های عرفانی حکمی و اندیشه های فلسفی

۷. علمی که قواعد وزن شعر و طبقه بندی وزن هارا از جنبه نظری و عملی تعیین میکند : علم عروض
۸. «تقطیع» یعنی قطعه قطعه کردن شعر به هجاها و ارکان عروضی و منظور از تقطیع هجایی، مشخص کردن هجا های شعر (کوتاه، بلند و کشیده) است
- ترصیع ارزش موسیقایی بالاتری نسبت به موازنه دارد. ۹.
۱۰. عوامل گسترش و پیشرفت زبان فارسی: ۱ گرایش شاهان در جلب عالمان و ادیبان به دربار لشکرکشی‌ها و فتوحات غزنویان؛ ۳ توسعه مدارس و مراکز تعلیم
۱۱. تحول سنایی آغاز دگرگونی عمیق در شعر فارسی شد و بسیاری از شاعران پیروان او به عرفان روی آوردند. مانند عطار و مولانا
۱۲. پیامد های خروج شعر از دربار ها و ورود به خانقاه ها: گسترش موضوعات ۲ افزودن سادگی بیان قدرت عواطف و عمق افکار ۳ پناه و پشتیبان شدن خانقاه برای شعر پارسی
۱۳. مضامین برجسته شعر قرن ۵ و ۶: اندیشه های دینی / بدبینی به دنیا و بردن از آن / شکایت از روزگار، بیان ناخرسندی فرزندانگان از اوضاع زمانه خویش و طرح نابسامانی های اجتماعی
۱۴. در سده ۵ و ۶ شیوه دیگری از نثر به اسم نثر موزون (به کارگیری سجع در متن) می رسیم. خواجه عبدالله انصاری این شیوه را به اوج رساند. (نمونه دیگر : کتاب تفسیر «کشف الاسرار و عده الابرار» ابوالفضل میبدی)
۱۵. نخستین نمونه نثر فنی : کتاب «کلیله و دمنه» از ابوالمعالی نصرالله منشی
۱۶. قاعده یک قافیه : هر یک از مصوت های / / / و / به تنهایی اساس قافیه قرار می گیرند.
۱۷. قاعده دو قافیه : گاهی یک مصوت با یک یا دو صامت پس از خود، قافیه می سازد: مصوت + صامت + صامت).
۱۸. جناس همسان (جناس تام) : یکسانی دو واژه، با معانی متفاوت
۱۹. جناس تام ارزش موسیقایی بالاتری دارد
۲۰. جناس ناهمسان دارای سه نوع ۱ افزایشی ۲ حرکتی ۳ اختلافی است

درس هفتم: سبک و سبک شناسی (سبک خراسانی)

۴۶. کدام گزینه جزء ویژگی های فکری سبک خراسانی نیست؟ (آموزشگاه امام خامنه ای فسا)
- ب) شعر واقع گراست (الف) معشوق عمدتاً آسمانی است
- پ) شادی و خوش باشی در شعر است (ت) روح حماسی بر ادبیات این دوره حاکم است
۴۷. به دو اثر نثر از دوره ی غزنوی و سلجوقی اشاره کنید. (دبیرستان مهشید مصلی نژاد مشهد)
۴۸. سبک خراسانی بر حسب زمان، به سه سبک فرعی و و تقسیم می شود. (دبیرستان امام حسین واحد ۲ مشهد)
۴۹. جای خالی را با کلمه مناسب پر کنید (دبیرستان شاهد امام رضا خمین)
- الف) سبک دوره سلجوقی را باید سبک نام نهاد.

ب) بر اساس تقسیم بندی ارسطو، نامگذاری سبک‌ها به نام "تعلیمی" یا "فکاهی" بر اساس است

۵۰. چهار ویژگی از ویژگی های قلمرو فکری شعر سبک خراسانی را نام ببرید. (دبیرستان دکتر حسابدی اسلام آباد)

۵۱. هر کدام از موارد ذکر شده به کدام قلمرو سبکی شعر مربوط می شود؟ (دبیرستان شهید نصرتی خلیل آباد)

الف) به کارگیری ردیف های فعلی و اسمی دشوار در شعر. قلمرو

ب) استفاده از دو نشان برای متمم. قلمرو

۵۲. محمدتقی بهار، ملک الشعراء، برای شعر فارسی، شش نوع سبک و دوره قائل است، چهار مورد اول آن را به ترتیب نام ببرید.

۵۳. با توجه به ویژگی های زبانی سبک خراسانی، کدام بیت نمی تواند متعلق به این سبک باشد؟ (دبیرستان فرزانهگان خوزستان)

الف) دوست می دارم من این نالیدن دلسوز را تا به هر نوعی که باشد، بگذرانم روز را

ب) من مدحت او چون که همی مختصر آرم آری چو سخن نیک بُود، مختصر آید

پاسخ ها :

سوال ۴۶ : الف

سوال ۴۷ : تاریخ بیهقی ، قابوس نامه ، سفرنامه ناصر خسرو ، سیاست نامه ، کیمیای سعادت ، کشف المحجوب

سوال ۴۸ : سامانی، غزنوی ، سلجوقی سوال ۴۹ : بینابین / هدف

سوال ۵۰ : غلبه داشتن روح شادی و نشاط در شعر/ شعر واقع گراست و توصیفات عمدتاً ساده محسوس عینی/

معشوق عمدتاً زمینی و بیشتر روح حماسه بر ادبیات حاکم است / مضمون اشعار بیشتر حماسه مدح و اندرز است/

سوال ۵۱ : ادبی / زبانی

سبک عراقی، سبک هندی ، دوره بازگشت ، سوال ۵۲ : از آغاز شعر فارسی تا قرن ششم سبک خراسانی یا ترکستانی

سوال ۵۳ : گزینه الف

درس هشتم : وزن شعر فارسی

۵۴. واژه « کمند افکن » را طبق الگوهای زیر تقطیع هجایی نموده و علامت هجاها را بگذارید. (دبیرستان شهید نصرتی خلیل آباد)

الف) با حذف همزه :

ب) بدون حذف همزه

۵۵. ابیات زیر را تقطیع کنید و علامت هجایی قرار دهید. (سرای دانش فلسطین تهران)

برو شیر درتنده باش ای دغل / مینداز خود را چو روباه شل

بر سر آنم که گر ز دست برآید / دست به کاری زخم که غصه سرآید

۵۶. هجای کوتاه مصراع اول بیت زیر را مشخص کنید (مدرسه خدیجه کبری شهرستان خنج)

نشاید که خوبان به صحرا روند همه کس شناسند هر جا روند

۵۷. واحد وزن در شعر فارسی و در بسیاری از زبانها ----- است و علمی است که به قواعد وزن شعر می پردازد (سرای دانش حافظ)

۵۸. هجاهای کدام گزینه با مصراع (توانا بود هر که دانا بود) مطابقت دارد؟ (دبیرستان فرزانهگان ۲ اردبیل)

الف) تواز هر در که بازآیی بدین خوبی و زیبایی (ب) برو شیر درنده بار ای دغل

ج) مرنجان دلم را که این مرغ وحشی (د) خداوندا شبم را روز گردان

۵۹. در گروه کلمات زیر چند کلمه با واژه «خواهر» هم وزن است؟ (دبیرستان امام خمینی فسا).

خواستن، گفتن، دست، دل دار، صادق (الف) ۱ (ب) ۲ (ج) ۳ (د) ۴

۶۰. بیت « ولیکن ماه دارد قصد بالا / فرو شد آفتاب از کوه بابل » را به هجاهای تشکیل دهنده آن تجزیه کنید؛ سپس هر هجا را با

علامت خاص آن بنویسید. (دبیرستان امام حسین واحد ۲ مشهد)

پاسخ ها :

سوال ۵۴ :

الف) با حذف همزه : ک مَن دَف کن ---U

---U-U (ب) بدون حذف همزه: ک مند اف کن

سوال ۵۵:

---U---U---U الف :

---U---U---U ب :

۶۶. کدام یک موازنه نیست؟ (نمونه دولتی جواد الائمه شهرستان جویبار)

الف) ای اژدهای چرخ دلم بیشتر بخور / وی آسیای چرخ تنم تنگ تر بسای

ب) نفس باد صبا مشک فشان خواهد شد / عالم پیر دگر باره جوان خواهد شد

ج) در دام تو محبوسم در دست تو مغلوبم / وز ذوق تو مدهوشم در وصف تو حیرانم

۶۷. تفاوت ترصیع و موازنه چیست؟ (دبیرستان خوارزمی شهرستان بهشهر)

۶۸. در کدام بیت آرایه موازنه به کار رفته است؟ دلیل خود را بنویسید. (دبیرستان عطیه شهرستان قائمشهر)

الف - جفا پل بود بر عاشق شکستی وفا گل بود بر دشمن فشاندی

ب - به بالی ایوان او راغ نیست به پهنای میدان او باغ نیست

پاسخ ها:

سوال ۶۱: الف: موازنه ب: ترصیع / ارزش ادبی ترصیع چون همه سجع ها متوازی هستند بالاتر است

سوال ۶۲: الف) موازنه- سجع های متوازن و مطرف دارد / ب) ترصیع، سجع متوازی و تکرار دارد

سوال ۶۳: الف- الف: موازنه - ب: ترصیع

ب- ب، زیرا ارزش موسیقایی سجع متوازی از همه سجع ها بیشتر است

سوال ۶۴: الف: نادرست / ب: درست

سوال ۶۵: الف) موازنه؛ زیرا همه واژه های مصراع نخست با همه واژه های مصراع دوم سجع متوازن می سازند.

ب) ترصیع؛ زیرا همه واژه های مصراع نخست با همه واژه های مصراع دوم سجع متوازی می سازند

سوال ۶۶: ب / سجع های متوازن یا متوازی باهم تقابل ندارند.

سوال ۶۷: موازنه تقابل سجع های متوازن یا متوازی در دو یا چند جمله است که به هم آهنگی آنها می انجامد. اما ترصیع موازنه ای است که همه سجع های آن متوازی است.

سوال ۶۸: بیت الف

درس دهم: زبان و ادبیات فارسی در سده های پنجم و ششم

۶۹. به سؤالات زیر پاسخ کوتاه دهید (نمونه دولتی اسوه شهرستان سروآباد).

الف) کدام اثر منثور تحت تأثیر خواجه عبدالله انصاری نوشته شد؟

ب) کدام شاعر در نیمه دوم قرن ششم به سبب پایبندی به اعتقادات خاص دینی از دربارها کناره گرفت؟

ج) نخستین نمونه نثر فنی در قرن ششم کدام کتاب است؟

۷۰. هریک از ویژگی های زیر مربوط به کدام قلمرو است؟ (ادبی - فکری - زبانی) (دبیرستان قلم چی ناحیه ۳ کرج)

الف) فراوانی ترکیبات نو :

ب) فاصله گرفتن غزل از عشق زمینی

۷۱. درستی یا نادرستی هر یک از موارد زیر را بررسی کنید (دبیرستان فاطمیه سپاهکل).

الف) آثار برجای مانده زبان فارسی باستان، فرمان ها و نامه های شاهان هخامنشی به خط اوستایی نوشته شده است. (درست، نادرست)

ب) سبک عراقی در شعر از سده هفتم تا دهم هجری رواج داشت. (درست، نادرست)

پ) روح شادی و نشاط و خوش باشی در شعر سبک خراسانی غلبه دارد. (درست، نادرست)

۷۲. ویژگی های فکری شعر سده پنجم و ششم را بیان کنید. (دبیرستان خوارزمی شهرستان بهشهر)

۷۳. دو مورد از عمده ترین دلایل گرایش نویسندگان به فارسی نویسی در سده های پنجم و ششم چه بود؟ (دبیرستان شهید سلطانی کرج)

۷۴. کدام مورد از ویژگی های زبانی نثر فارسی سده پنجم و ششم نیست. (فرزاتگان بویر احمد)

۷۵. به سؤالات پاسخ کوتاه دهید (نمونه دولتی سعدی شهر تبریز).

نخستین نمونه نثر فنی چه کتابی است از چه کسی می باشد؟ /

. ویژگی های اصلی نثر موزون چیست؟ /

عمده ترین دلایل توجه نویسندگان به فارسی نویسی چیست؟

. دو کتاب از آثار منثور نثر فارسی سده های پنجم و ششم نام ببرید و نویسنده هر یک را بنویسید

۷۶. تحول روحی و معنوی کدام شاعر آغازی برای دگرگونی عمیق در فارسی گردید؟ (دبیرستان امام رضا واحد ۱۰)

پاسخ ها :

سوال ۶۹: الف) کشف الاسرار و عذة الابرار ب) ناصر خسرو ج) کلیله و دمنه

سوال ۷۰: الف: زبانی ب: ادبی

سوال ۷۱: الف: نادرست ب: درست ب: درست

سوال ۷۲: ورود اصطلاحات عرفانی و فراوانی وعظ و اندرز در شعر/ فاصله گرفتن غزل از عشق زمینی/ رواج هجو و همچنین حس دینی در شعر؛ رواج مفاخره، شکایت و انتقاد اجتماعی

سوال ۷۳: الف) گسترش عرفان و تصوف. ب) شکل گیری دولت سلجوقی و بهره گیری از دبیران و نویسندگان تربیت یافته در خراسان و عراق؛ چنان که کمتر، نامه، منشور و فرمانی به زبان عربی نگاشته می شدو بدین سان مجموعه های مشهوری از متون نثر پارسی پدید آمد

سوال ۷۴: گزینه پ

سوال ۷۵:

نخستین نمونه آن، کتاب «کلیله و دمنه» از ابوالمعالی نصرالله منشی است.

ویژگی اصلی نثر موزون به کارگیری سجع است.

شکل گیری دولت سلجوقی و بهره گیری از دبیران و نویسندگان تربیت یافته در خراسان و عراق - گسترش عرفان و تصوف

کتاب تفسیر کشف السرار و عده البرار ابوالفضل میبیدی و کتاب «کلیله و دمنه» از ابوالمعالی نصرالله منشی

۷۶. سنایی

درس یازدهم : قافیه

۷۷. در ابیات زیر «کلمات قافیه»، «هجای قافیه»، «حروف قافیه» و «نوع قاعده قافیه» را مشخص کنید (دبیرستان دکترحسابی شهرستان اسلام آباد).

الف) گوهر خود را هویدا کن کمال این است و بس / خویش را در خویش پیدا کن کمال این است و بس

ب) روز وصل دوستداران، یاد باد / یاد باد آن روزگاران یاد باد.

ج) چنین داد پاسخ فریدون که تخت / نماند به کس جاودانه نه بخت

۷۸. با توجه به این بیت به سوالات پاسخ دهید. (دبیرستان نمونه دولتی عطیه قائم شهر)

جمله عالم زین سبب گمراه شد کم کسی زابدال حق آگاه شد

الف - واژه های ردیف را شناسایی کنید ب - واژه های قافیه کدامند ؟

پ - حروف قافیه را شناسایی کنید . ج - حروف الحاقی قافیه کدام است ؟

د - حرف روی کدام است؟ ن - قافیه طبق کدام قاعده است ؟

۷۹. در بیت زیر حروف قافیه و قاعده قافیه را مشخص کنید؟ (دبیرستان بحر العلوم شمس قلعه گنج)

صبا به لطف بگو آن غزل رعنا را که سر به کوه و بیابان تو داده ای ما را

حروف قافیه (.....) قاعده قافیه (.....).

۸۰. در بیت زیر موارد خواسته شده را تعیین کنید. (دبیرستان بهار اردبیل)

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست منزل آن مه عاشق کش عیار کجاست

الف (ردیف : ب) واژه های قافیه : ج) حروف اصلی قافیه : د) قاعده قافیه :

۸۱. در بیت زیر موارد خواسته شده را بنویسید (دبیرستان شهید نصرتی خلیل آباد)

وقت را غنیمت دان آن قدر که بتوانی / حاصل از حیات ای جان یک دم است تا دانی

الف) واژه های قافیه ب) حروف الحاقی

ج) حروف اصلی (د) نوع قاعده قافیه

۸۲. نوع قاعده قافیه بیت زیر را مشخص کنید. (نمونه دولتی صنیعی فر منطقه ۱۵ تهران)

کی رفته ای ز دل که تمنا کنم تو را / کی بوده ای نهفته که پیدا کنم تو را

۸۳. کدام اصطلاح رو به رو مربوط به بیت زیر است؟ ذوقافیتین / قافیه درونی (نمونه دولتی صنیعی فر منطقه ۱۵ تهران)

گلزار و باغ عالمی چشم و چراغ عالمی / هم درد و داغ عالمی چون پا نهی اندر جفا

۸۴. بیت «دل در سر زلف یار بستم / وز نرگس آن نگار رستم» دارای قافیه درونی است یا ذوقافیتین است؟ چرا؟ (فرزادگان ناحیه ۱ کرج)

۸۵. در بیت مشخص کنید: سینه از آتش دل در غم جانانه بسوخت / آتشی بود در این خانه که کاشانه بسوخت ((فرزادگان ناحیه ۱ کرج)

الف) واژگان قافیه

ب) حروف قافیه

ج) قاعده ساخت قافیه

پاسخ :

۷۷: الف) کلمات قافیه: هویدا و پیدا / هجا های قافیه: دا و دا / حروف قافیه: ا / قاعده یک

ب) کلمات قافیه: دوستان و روزگاران / حروف الحاقی: ان / هجای قافیه: دار و گار / حروف قافیه: ار / قاعده دو

ج) کلمات قافیه: تخت و بخت / هجای قافیه: تخت و بخت / حروف قافیه: خت / قاعده دو

۷۸: الف: شد ب: آگاه و گمراه پ: اه ج: ندارد د: ه ن: قاعده

۷۹: الف: ا ب: قاعده ۱

۸۰: الف: کجاست ب: یار و عیار ج: ار د: قاعده ۱

۸۱: الف: انی ب: بی ج: ان د: قاعده ۲

۸۲: قاعده یک تمنا و پیدا: ا

۸۳: باغ / چراغ / داغ: قافیه درونی

۸۴: ذوقافیتین

۸۵: الف) بی حاصل، صاحب دل (ب) - ل ج) قاعده ۲

درس دوازدهم : جناس و انواع آن

۸۶. انواع جناس نا همسان را در ابیات زیر بیابید و بنویسید

- الف- مرا زمانه ز یارم به منزلی انداخت که راضی ام به نسیمی کز آن دیار آید
ب- دید پر روغن دکان و جامه چرب بر سرش زد گشت طوطی کل ز ضرب

۸۷. آرایه‌ی اشتقاق را در بیت رو به رو مشخص کنید. اگر تو فارغی از حال دوستان یارا فراغت از تو میسر نمی شود ما را (دبیرستان محراب ساوه)

۸۸. در بیت «فرود آمد از دژ به کردار شیر / کمر بر میان، بادپایی به زیر» کدام نوع جناس به کار رفته است؟

- الف) جناس تام ب) جناس ناقص اختلافی ج) جناس ناقص افزایشی د) جناس ناقص حرکتی

۸۹. جناس و انواع آن را در بیت های زیر مشخص کنید؟ (سراس دانش ۲ میاندوآب)

الف) برادر که در بند خویش است نه برادر، نه خویش است.

- ب) بوی جوی مولیان آید همی یاد یار مهربان آید همی

ج) کفر است در طریقت ما کینه داشتن آیین ماست سینه چو آینه داشتن

د) نوبهار است در آن کوش که خوشدل باشی که بسی گل بدمد باز و تو در گل باشی

۹۰. جناس همسان (تام) را در بیت زیر بیابید و معانی هر یک را بنویسید.

هر که گوید کلاغ چون باز است نشوندش که دیده ها باز است

۹۱. در ابیات زیر انواع جناس را مشخص کنید و نوع آن را بنویسید. (دبیرستان امام خامنه ای فسا).

الف) پدر با پسر یکدیگر را کنار گرفتند و کردند غم را کنار

ب) مکن تا توانی دل خلق ریش و گر می گنی می گنی بیخ خویش

پ) گر مر او را این نظر بودی مدام چون ندیدی زیر مشتت دام

۹۲. در عبارات زیر جناس را بیابید و نوع آن را مشخص کنید (دبیرستان فرزائگان ۱ شهرستان بهشهر).

این جهان کوه است و فعل ما ندا / سوی ما آید نداها را صدا

من امروز نَز بهر جنگ آمدم / بی پوزش و نام و ننگ آمدم

عشق شوری در نهاد ما نهاد

دیدى آن ترک ختا دشمن جان بود مرا / گرچه عمرى به خطا دوست خطابش کردم

۹۳. در کدام گزینه هم ریشگی (اشتقاق) وجود ندارد؟

- الف) شاعر، شعری ب) سعید، سعادت ج) دام، مدام د) نعیم، نعمت

۹۴. کدام یک از جناس‌های زیر، هم‌ریشگی (اشتقاق) ندارد؟

الف) رنج - مرنج ب) شور - شعر پ) منظر - نظر ت) حریم حرام

پاسخ‌ها :

سوال ۸۶: الف: یار و دیار افزایشی ب: چرب و ضرب اختلافی

سوال ۸۷: فارغ و فراغت

سوال ۸۸: گزینه ب

سوال ۸۹: الف) جناس تام ب) جناس اختلافی ج) جناس افزایشی د) جناس حرکتی

سوال ۹۰: باز: پرنده باز: گشوده

سوال ۹۱: الف: کنار / کنار جناس تام پدر و پسر جناس اختلافی ب: می‌کنی و می‌گنی: جناس اختلافی

پ: مدام و دام جناس افزایشی

سوال ۹۲: اختلافی / اختلافی / تام / اختلافی

سوال ۹۳: ج

سوال ۹۴: ب

سوالات ترکیبی آرایه :

۹۵. هریک از ابیات زیر چه آرایه‌ای دارد؟ (دبیرستان امام رضا واحد ۱۰ تبادکان)

گر تیغ برکشد که محبان همی زخم. اول کسی که لاف محبت زند منم

خواب نوشین بامداد رحیل . باز دارد پیاده را ز سبیل

گر قصد جفا داری سر در رخت اندازم ور راه وفا گیری جان در قدمت ریزم

برند از برای دلی بارها خوردند از برای گلی خارها

عمر ما را مهلت امروز و فردای تو نیست. من که یک امروز مهمان توام فردا چرا

۹۶. با توجه به ابیات به سوالات پاسخ دهید (دبیرستان شهید رحیمی فر شهرستان میبد یزد).

الف) رشته تسبیح اگر بگسست معذو رم بدار دستم اندر ساعد ساقی سیمین ساق بود

ب) من مانده ام مهجور از او، درمانده و رنجور از او گویی که نیشی دور از او، در استخوانم می‌رود

ا در هر بیت آنچه ایجاد واج آرایه کرده است مشخص کنید.

۲ در بیت دوم یک کنایه مشخص کنید

۹۷. در بیت های زیر نمونه های «واژه‌آرایی» و «جناس تام» را مشخص کنید. (هر بیت یک مورد) (دبیرستان شهید رحیمی فر شهرستان میبد یزد)

الف) ما چون ز دری پای کشیدیم، کشیدیم امید ز هر کس که بریدیم، بریدیم

ب) گلاب است گویی ز بویش روان همی شاد گردد ز بویش روان

۹۸. جاهای خالی را با کلمات مناسب کامل کنید. (سرای دانش واحد حافظ تهران)

الف- یکسانی دو واژه در -----، ----- یا هر دوی آنها را سجع می نامند..

ب- تقابل سجع های متوازن یا متوازی در دو یا چند جمله را ----- می گویند.

ج- -----، موازنه ای است که همه سجع های آن متوازی باشد

۹۹. در هر یک از نمونه های زیر، آرایه های مورد نظر را بیابید. (سرای دانش واحد حافظ تهران)

الف- وجه خدا اگر شودت منظر نظر زین پس شکی نماند که صاحب نظر شوی (اشتقاق و نوع آن)

ب- عمر ما را مهلت امروز و فردای تو نیست من که یک امروز مهمان توام، فردا چرا؟ (واژه آرایی)

ج- بر او راست خم کرد و چپ کرد راست خروش از خم چرخ چاچی بخاست (واج آرایی)

۱۰۰. هریک از آرایه های "جناس همسان و واژه آرایی" در کدام بیت از ابیات زیر به کار رفته است؟ توضیح دهید. (دبیرستان مهدیه قم)

الف) پدر با پسر یکدیگر را کنار / گرفتند کرده غم از دل کنار

ب) عاشقان کشتگان معشوق اند / برنیاید زکشتگان آواز

پاسخ ها:

سوال ۹۵: اشتقاق / واج آرایی / موازنه / ترصیع / تکرار

سوال ۹۶: واج آرایی م د ۲ مصرع دوم کنایه از شدت عذاب و رنج

سوال ۹۷: الف: واژه آرایی ب: جناس تام روان

سوال ۹۸: الف: واج یا واج‌های پایانی و وزن ب: موازنه ج: ترصیع

سوال ۹۹: الف: منظر و نظر ب: امروز فردا ج: خ چ س

سوال ۱۰۰: الف: جناس تام کنار: آغوش یا کناره گرفتن

ب: آرایه واژه آرایی کلمه کشتگان